

שבת (כא:)- "מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק... דאי לא אדליק מדליק וא"נ לשיעורה."

א. פירוש "משתשקע"

תוס' בשם ר"ת (מנחות כ: ד"ה נפסל)- "דמשתשקע החמה משמע סוף שקיעת החמה שכבר שקעה החמה, אבל משקיעת החמה משמע מתחילת שקיעה. תדע, מדאמרין גבי נר חנוכה מצוותה משתשקע החמה, ואי בתחילת שקיעה עדיין הוא יום גדול והוה שרגא בטיהרא."¹

וכוונתם לומר שזמן הדלקה בצאת הכוכבים, כמו שאמרו בתענית (יב.), "כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא תענית", וכמו שפירש הרמ"ש שם, וכ"כ ש"ע (תקסב:א) "כל תענית שלא שקעה עליו חמה, דהיינו שלא השלימו עד צאת הכוכבים, אינו תענית."

בית יוסף (סימן תרעב ד"ה ואהא דתניא)- "ונראה שדקדק רבינו (הטור) לכתוב מסוף שקיעת החמה משום דתחלת שקיעת החמה עדיין היום גדול."

ש"ע (תרעב:א)- "אין מדליקין נר חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם סוף שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים.² ויש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להקדים מפלג המנחה ולמעלה ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק."

מגן אברהם (סק"א)- "היינו צאת הכוכבים כמו שכתוב ריש סימן תקס"ב. **במסכת סופרים** פ"כ, מצות הדלקתו משתשקע החמה ואם הדליקו ביום אין נאותין ממנו ואין מברכין עליו שכך אמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו עכ"ל."

ביאור הגר"א (שם)- "אבל ברשב"א ור"ן³ משמע בהדיא שהוא תחלת השקיעה... ועיין במרדכי סוף פרק ב' דשבת שכתב דלשון משתשקע מוכח שהוא תחלת השקיעה כמו שכתוב בפרק הפועלים (ב"מ פח:)- משיפקסו עד שיפקסו כו', וכן עיקר." (חיוב מעשר בקישואין ודלועין משנופל הפיקס, דהיינו הפרח שבראשו). וכן נוהגים הרבה מאחינו האשכנזים.

פרי חדש (שם)- "עם סוף שקיעתה. פירוש, דהיינו צאת הכוכבים. וזהו לפירוש רבינו תם דשקיעת החמה קודמת למשתשקע. ואינו עיקר, אלא היינו תחילת שקיעת החמה, כדאמרין בפרק הפועלים "משיפקסו" מכי מתחילי פיקוסייהו, ושוב מצאתי כן במרדכי..."

חזון עובדיה (ע' סג)- "אנא אתכא דמרן סמכינן שסמך על הראשונים הנ"ל. וה' עמו שהלכה כמותו." וכ"פ הב"ח, **שיירי כנסת הגדולה**, אליה רבה, **מאמר מרדכי**, חיי אדם, **בן איש חי** (וישב ש"א אות ז), **כף החיים** (סק"ב), ועוד. וכן דעת הרב **משאש זצ"ל** (שו"ת שמש ומגן ח"א חאו"ח סימן לא-לב) שכן הלכה למעשה להדליק עם סוף שקיעה, דהיינו צאת הכוכבים, ושכן דעת מרן שקבלנו הוראותיו ואין דבריו צריכים חיזוק, וכך המנהג וכן ראוי להורות.

ב. צאת הכוכבים לפי הגאונים ור"ת (בקיזור נמרץ, עיין מה שכתבנו באורך לענין מוצ"ש לפי ר"ת) **שבת** (לד:)- "ת"ר בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה ספק כולו מן היום ספק כולו מן הלילה, מטילין אותו לחומר שני ימים. ואיזהו בין השמשות משתשקע החמה... הכסיף העליון והשוה לתחתון זהו לילה דברי רבי יהודה... **רבי יוסי** אומר בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו." ובגמ' (לה.) רב יהודה אמר בשם שמואל שכאשר נשלם בין השמשות של רבי יהודה אז מתחיל בין השמשות של רבי יוסי. ולמדנו בברייתא (לה:)- שכאשר נראה שלשה כוכבים, זה לילה. ואמר רבי יוסי שזה בכוכבים בינונים. ודעת רבה (לד:)- שבין השמשות (של רבי יהודה) הוא תלתא ריבעי מילא (3/4 מיל = 13.5 דקות⁴, אם מיל = 18 דקות).

¹ וכ"כ התוס' זבחים (נו.), וכ"כ ר"ת בספר הישר (ס"ו רכא), וכ"כ בספר המנהיג (חנוכה ס' קמז) שבשקיעה שלנו הוו כשרגא בטיהרא וליכא פרסומי ניסא, אלא בסוף שקיעה קאמר. "א.ה. וכ"כ תוס' הרא"ש (שבת לה.) בשם ר"ת.
² העתיק מרן לשון הרמב"ם (שהבאנו לקמן לענין המדליק קודם הזמן) אלא שהוסיף "סוף" שקיעתה. וכתב התורת המועדים (ד:א) שמשמע שסובר מרן שדעת הרמב"ם כר"ת בפירוש "משתשקע" שהוא סוף שקיעה, ושכן משמע בב"י. ע"ש שאולם היד אהרן כתב בשם רבו שדעת הרמב"ם להדליק בתחילת שקיעה, וכ"כ המשנ"ב בביאור הלכה (ד"ה ולא מקדימים).
³ הבאנו לשונו לקמן. עיין בתורת המועדים (ד:א) שכן דעת הרשב"א (שבת כא:)- וכן משמע במאירי, וכ"כ הרמ"א בדרכי משה בשם המהרי"ל שהיה נוהג להדליק מיד אחר שקיעה.
⁴ כתבנו שיעור בין השמשות לפי חשבון 13.5 דקות שכן אנחנו נוהגים, וי"א שהולכים לפי האופק של כל מקום ומקום וכמו שמצוי בלוח זמנים.

תוס' (לה. ד"ה תרי תילתי מיל)- "קשה דהכא משמע דמשקיעת החמה עד הלילה ליכא אלא תלתא ריבעי מיל, ורבי יהודה גופיה בפסחים בפרק מי שהיה טמא (צד.) סבר דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ארבע מילין (72 דקות) וצאת הכוכבים לילה הוא... ואומר ר"ת דהתם מיירי בתחילת שקיעה (sunset) והכא משתשקע מסוף שקיעה אחר שנכנסה חמה בעובי הרקיע (58.5 דקות אחר sunset)".

שיטת הגאונים- 3/4 מיל מתחיל משקיעה (sunset) ואח"כ הוא צאת הכוכבים שהוא לילה, וכפשוטו לשון הגמ' בשבת. ומה שאמרו בפסחים שצאת הכוכבים ד' מיל, כתב הגר"א (סי' רסא ס"ק יא) דהיינו צאת כל הכוכבים, ואינו לענין זמן לילה הלכתי. א"נ כתירוץ מהר"ם אלשקר, שמא חזר בו.

והנה אע"פ שדעת רוב הראשונים כדעת ר"ת וכן דעת מרן הש"ע (סי' רסא), מ"מ פשט המנהג בארץ ישראל כדעת הגאונים. אמנם כתב הרב עובדיה זצ"ל (שו"ת יביע אומר ח"ב או"ח סי' כא) שראוי להחמיר לשיטת ר"ת בדברים שיש בהם חשש דאורייתא כמו זמן מוצאי שבת ומוצאי יוה"כ (שהם בכרת). אבל כאן לענין חנוכה שהוא מדרבנן. הולכים אחר מה שפשט המנהג להדליק נרות חנוכה כפי צאת הכוכבים לשיטת הגאונים. ויש להעגל אותו שיהיה 15 דקות אחר שקיעה.⁵ ומ"מ במוצאי שבת אין להדליק קודם יציאת השבת לפי זמן ר"ת (72 דקות) שיש לחוש לאיסור סקילה (חזון עובדיה ע' קפז).⁶

ג. האם מותר להקדים?

רמב"ם (ד:ה)- "אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה, לא מאחרין ולא מקדימין. שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק וכמה הוא זמן זה, כמו חצי שעה או יתר. עבר זמן זה אינו מדליק."

ר"ן (שבת ט. דפי הרי"ף ד"ה מצותה)- "לאו למימרא שלא יהא רשאי להדליק קודם זמן זה, דשבת יוכיח שצריך להדליק קודם שקיעת החמה לרבה דאמר בשלהי פרקין דמשתשקע החמה הוי בין השמשות, אלא עיקר המצוה קאמר, ואם רצה להקדים מקדים. אבל מדברי הבעל הלכות ז"ל נראה דדוקא נקט משתשקע החמה." וכעין זה כתב הרשב"א שם.

תורת המועדים (רבי דוד יוסף שליט"א, ד:ב)- והנה מלשון הש"ע הנ"ל שסתם כשיטת הרמב"ם וכתב בשם יש מי שאומר שיכול להקדים מפלג המנחה, משמע שדעתו לפסוק כסתם. ומשמע שהמקדים לא יצא י"ח, וכן משמע מדברי הראשונים שכתבו שמבעוד יום הוי כשרגא בטיהרא. ומ"מ כתב החיד"א שאפשר שאין מחלוקת בין הי"א לסתם, אלא שהרמב"ם איירי ברובא דעלמא שאינם טרודים, ע"ש. וכתבו הרבה אחרונים שבשעת הדחק יש לסמוך על המקילים שמותר להקדים. ומ"מ "נראה שאין לסמוך על זה להדליק מפלג המנחה אפילו במקום צורך, ורק אם יש חשש שיתבטל לגמרי מן המצוה, ידליק מפלג המנחה בלא ברכה... ובדאי שכינצא בזה אם יכול להדליק בזמנה על ידי שליח, עדיף שיעשה כן.⁷ ושוב ראיתי שאף מרן החיד"א הדר תבריה לגזיזה בספרו כסא רחמים על מסכת סופרים... עיין עוד בתורת המועדים (ד:ג) שבדיעבד אם הדליק קודם פלג המנחה, יחזור וידליק בזמן הראוי בברכה, ואם הדליק אחר פלג המנחה וקודם שקיעה אז יחזור להדליק בלא ברכה (שספק ברכות להקל).

ד. בדיעבד שלא הדליק תוך חצי שעה מצאת הכוכבים

ש"ע (תרעב:ב)- "שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק שהוא כמו חצי שעה, שאז העם עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא. הלכך צריך לתן בה שמן כזה השעור... ומיהו הני מלי לכתחלה, אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק מדליק והולך כל הלילה..."

מסקנא- היוצא מכל האמור, שלכתחלה ידליק מיד בצאת הכוכבים שהוא כרבע שעה אחר השקיעה, או לפחות תוך שלשים דקות מצה"כ, אבל אין להקדים מצה"כ. ואם איחר, אז כל הלילה כשר בברכה. ועוד חזון למועד...

⁵ **תורת המועדים (ע' צד),** שאע"פ שלפי שעות זמניות יהיה יותר קצר (בחורף), מאידך גיסא העיקר לחוש לדעת רבי יוסי שבין השמשות מיד אחר זמנו של רבי יהודה. וגם הרב יצחק יוסף שליט"א אמר (עלון בית מרן 276 הערה 9) שיש לחוש שמא השעון ממחר, וחבל לפספס זמן הנכון בשביל דקות מועטות.

⁶ כ"פ שו"ת אגרות משה ח"ד סי' סב שהנהגים כר"ת לא יקדימו להדליק במוצ"ש.

⁷ וכן עדיף להדליק מאוחר בלילה מלהדליק קודם שקיעה, כמו שפסק ש"ע שבדיעבד מדליק כל הלילה (כדלקמן אות ד').